

RECENSIES

¶ Inge Adriansen: *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag, 2010. Pp. 514. Ill. [=Etnologiske Studier, nr. 14] ISBN 978-87-635-3173-3. Met Engelse samenvatting.

Inge Adriansen publiceerde haar magnum opus *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000* in 2003. Recentelijk voegde ze een titel toe aan wat we nu een magnum opera kunnen noemen. In 2010 verscheen haar studie over Deense *lieux de mémoire* vanaf de zeventiende eeuw onder de titel *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*. Oorspronkelijk had dit werk deel moeten uitmaken van de monografie over de nationale symbolen, maar Adriansens verplichtingen als museumcurator maakten het onmogelijk voldoende tijd vrij te maken om het werk tijdig af te ronden. Dankzij externe geldstromen kreeg de etnologe van *Museum Sønderjylland* alsnog de mogelijkheid haar onderzoek naar de plaatsen van herinnering af te ronden.

Waar Adriansen enigszins verrassend geen aandacht besteedde aan het concept *lieux de mémoire* in haar eerste studie, verwijst ze nu naar de ideeën die gemunt zijn door de Fransman Pierre Nora. Zij richt zich op de materiële manifestaties van nationale identiteit in het culturele landschap aan de hand van een studie naar de locaties en vormen van geplande monumenten, gedenktekens en ontmoetingsplaatsen. De veranderende betekenissen die hieraan werden gehecht, alsook de materiële wijzigingen in de tijd en het gebruik ervan staan eveneens centraal in dit onderzoek. Kortom, in de woorden van Adriansen, de studie richt zich op de geografie, geschiedenis en werking van de politiek van herinnering.

In tegenstelling tot enkele van de richtinggevende studies naar *lieux de mémoire* die verschenen in Duitsland en Frankrijk, richt Adriansen zich alleen op *erindringsmærker*. Dit Deense woord laat

zich vertalen door ‘plaatsen van herinnering’, waarmee de auteur wil aangegeven dat haar aandacht uitsluitend uitgaat naar concrete plaatsen, waardoor immateriële en abstracte noties buiten beeld blijven. De lezer die hoopte meer te weten te komen over de Deense taal of Holger Danske, de slapende gigant die naar verluidt wakker zal worden wanneer Denemarken in nood is, wordt dan ook teleurgesteld. De keuze voor alleen de materiële plaatsen heeft het onderzoek wel behapbaar gemaakt. Bovendien vindt Adriansen de term zoals gebruikt in de Franse en Duitse studies te breed als analytisch instrument. Maar veel van de onderwerpen die onder de term *lieux de mémoire* vallen zijn al aan de orde gesteld in *Nationale symboler* uit 2003. De studies zijn daarmee hoogst complementair.

Het materiaal voor *Erindringssteder i Danmark* is sinds 1999 verzameld in nauwe samenwerking met *Nationalmuseet* en later met *Kulturarvsstyrelsen*. Naar alle gemeenten werden lijsten verstuurd met vragen over nationale monumenten en plaatsen van herinnering in hun regio. Op basis van een analyse van de resultaten destilleert Adriansen drie criteria voor opname van de monumenten in haar onderzoek: vrije toegankelijkheid, inhoud in de vorm van een historisch verhaal en, tot slot, authenticiteit. Het onderzoek resulteerde in een database met circa 3000 monumenten. Voor haar werk bezocht Adriansen archieven en monumenten *in situ* in binnen- en buitenland, bestudeerde ze secundaire literatuur en deed ze aan participerende observatie – waarlijk een multidisciplinair avontuur.

Op de website van *Kulturarvsstyrelsen* wordt het grootste deel van de monumenten gepresenteerd. Via www.monument.dk zijn de monumenten uit de periode 1830-2000 raadpleegbaar.¹ Hier kunnen verschillende periodes en onderwerpen worden aange-

---

¹ Geraadpleegd op 1 maart 2011.

vinkt waardoor markeringssymbolen met de relevante monumenten op een landkaart verschijnen. Door op een markeringssymbool te klikken wordt gedetailleerde informatie geboden over het gebruikte materiaal, inscripties, hedendaags gebruik etc. In enkele gevallen zijn referenties naar literatuur opgenomen – opmerkelijk genoeg lijken verwijzingen naar het werk van Adriansen geheel te ontbreken. Op de website zijn helaas geen afbeeldingen te vinden, dit in tegenstelling tot het rijk en functioneel geïllustreerde werk van Adriansen. Aangezien de online informatie nogal summier is – slechts 15 onderwerpen worden onderscheiden waarop kan worden geselecteerd en deze categorieën kunnen niet worden gecombineerd – laat de website zich maar lastig gebruiken als een database voor andere onderzoekers.

Adriansen verwijst naar de website, bijvoorbeeld wanneer ze verklaart dat niet alle oorlogsmonumenten worden besproken in haar boek. Haar aandacht gaat uit naar een selectie, dit ter illustratie van de variaties die er zijn en van de verschillende contexten waar de monumenten deel van uitmaken. De website, zo voegt ze hier aan toe, kan worden gebruikt om zicht te krijgen op alle oorlogsmonumenten. Ik zie echter niet in hoe de website op dit moment hiervoor kan worden ingezet, tenzij de lezer bereid is op elke markeringssymbool te klikken en zelf een landkaart te maken. Hopelijk zal dit in de toekomst veranderen. Gelukkig beschikken we wel over het werk van Adriansen zelf.

Adriansen brengt allereerst een chronologische tweedeling aan in haar boek: de vroegmoderne en de moderne tijd. De belangrijkste redenen voor deze cesuur zijn de gewijzigde aard, bedoelingen en opdrachtgevers van de monumenten. In de vroegmoderne periode vinden we vooral koningen als model voor en opdrachtgever van de monumenten die dan ook bovenal verwezen naar de regenten zelf. Pas aan het einde van de achttiende eeuw raakten grotere delen van de bevolking betrokken bij de nieuw

opgerichte monumenten, die dan ook in toenemende mate verbonden werden met het groeiende natiebesef. Dit proces resulteerde in een explosieve toename van het aantal plaatsen van herinnering. Het zwaartepunt van de studie ligt dan ook bij de afgelopen twee eeuwen. De monumenten uit de moderne tijd moeten begrepen en bestudeerd worden tegen de achtergrond van de moderne natiestaat en van patriotistische en nationalistische tendensen. Met verwijzingen naar bekende onderzoekers als Benedict Anderson, Zygmunt Baumann en Anthony D. Smith wijst Adriansen op de noodzaak van de verbeelde gemeenschap om eenheid te construeren door verwijzingen naar een (gedeeld) verleden en de natiestaat. De monumenten, afgaande op hun aantallen, populariteit en gebruik, lijken tegemoet te komen aan deze behoefte.

De overweldigende data uit de moderne tijd is thematisch geordend volgens criteria afkomstig van het materiaal zelf. Adriansen maakt onderscheid tussen respectievelijk gedenktekens van oorlogen, mensen, gebieden, geschiedenis en de natie en, tot slot, populaire ontmoetingsplaatsen met gedenktekens. In de laatste categorie heeft Denemarken enkele intrigerende voorbeelden, waaronder *Skibelund Krat* en *Knivbjerg*. *Skibelund Krat* ligt circa 40 kilometer ten noorden van het hertogdom Sleeswijk en is tegenwoordig een enigszins verwaarloosde locatie met plek voor 4000 mensen en met 22 monumenten en gedenktekens voor historisch belangrijk Denen en zelfs voor de Deense taal. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het beschouwd als bastion van de Deense identiteit. Vlak nadat de nieuwe grens tussen Duitsland en Denemarken was getrokken in 1864 werd hier het eerste grondwet-feest gehouden. Plaatselijke boeren namen het initiatief tot de bijeenkomsten die al snel een bruggenhoofd gingen vormen voor de verspreiding van Deens nationalisme in de grensstreek. De nationale sentimenten verbonden met deze locatie waren zo sterk

dat het geplande bezoek van de Deense koning Frederik VII aan de plek in 1908 tot grote bezorgdheid leidde in Duitse overheidskringen. De Deense regering toonde zich gevoelig voor deze bezorgdheid en zegde het bezoek af. Men zegt echter dat de koning zich er niet van liet weerhouden de locatie te bezoeken, maar nu op eigen gelegenheid ging.

Een van de Duitse pendanten van de Deense ontmoetingsplaatsen is *Knivbjerg*, gelegen in het hertogdom Sleeswijk. In 1894 kwamen hier zo'n 4000-5000 mensen bijeen. In 1901 werd een nationaal monument ingewijd, een 47 meter hoge toren met een zeven meter hoog standbeeld van Bismarck. De stijl van de toren werd beschreven met termen als 'Kraftbarbarstil' en er werd gebruik gemaakt van materialen als 'Kyklopenmauerwerk'. De gehele locatie was ontworpen als een oud heiligdom met offeraltaren. De vormtaal is daarmee een duidelijke manifestatie van de grote interesse voor het eigen, Germaanse verleden. Na een referendum in 1920 werd een nieuwe grens getrokken tussen Duitsland en Denemarken en werd *Knivbjerg* Deens grondgebied. Het standbeeld en de inscripties waren tegen die tijd al verwijderd, maar de locatie bleef een vitale plek om de banden tussen Duitsers aan weerszijden van de grens te vieren. In 1945 werd de toren verwoest door een groep Denen – Adriansen publiceert zelfs een verklaring van een van de betrokkenen. Dergelijke informatie in combinatie met de details dragen bij aan de aantrekkingskracht van het boek. De *site* zou echter weer worden hersteld als *lieu de mémoire* en functioneert nog steeds als plek van herdenking en ontmoeting voor de Duitse minderheid in Denemarken, zoals Adriansen duidelijk maakt aan de hand van beschrijvingen van haar bezoeken.

Dergelijke fases van machtsverschuivingen als de bevrijding in 1945 en de verplaatsing van de Deens-Duitse grens in 1920 leidden niet alleen tot vernietiging maar vooral ook tot oprichting van

monumenten. Vermoedelijk waren deze momenten van nationale betekenis zeer geschikt om mensen te verenigen en de natie te sterken. Onder meer hier zien we de notie van de politiek van herinnering naar voren komen. Degene die de macht heeft over de monumenten kan ook richting geven aan de herinnering. Vooral de verwijzing naar een groeiend gevoel van natiebesef verklaart de toename in het aantal plaatsen van herinnering. Vanaf het midden van de negentiende eeuw komen er zelfs inscripties die stellen dat het monument was gefinancierd door 'het Deense volk'. Het materiaal gebruikt voor de monumenten reflecteert eveneens het nationale element: Italiaans marmer verloor aan populariteit ten gunste van Deens graniet.

Inge Adriansen slaagt erin de lezer een boeiend overzicht te geven van de nationale monumenten in Denemarken. In een aantrekkelijke stijl en ondersteund door hoogst functionele en tegelijkertijd prachtige afbeeldingen, beschrijft ze in detail vele monumenten, het gebruik dat ervan werd en wordt gemaakt en hun (soms veranderende) betekenissen. Ze plaatst de monumenten in een historische context, waardoor de nationale geschiedenis van Denemarken ook voor het voetlicht komt. *Erindringssteder i Danmark* is dan ook een feest voor het oog en de geest.

Nikolaj Bijleveld, Rijksuniversiteit Groningen

¶ Joachim Schiedermaier: *(V)erklärte Gesichter. Der Porträtdiskurs in der Literatur des dänisch-norwegischen Idealismus*, Würzburg: Königshausen und Neumann 2009. 364 S, ill. ISBN 978 38260 38525.

Das vorliegende Buch baut auf Joachim Schiedermaiers Habilitationsschrift des gleichen Titels. Schiedermaier habilitierte sich an der Ludwig Maximilians Universität München und ist heute an der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald als Professor für Neuere Skandinavische Literatur tätig. Vor der Promotion und der Habilitation studierte Schiedermaier Nordische Philologie, Germanistik sowie Deutsch als Fremdsprache.

(V)erklärte Gesichter nehmen ein sogar sehr weit gefasstes Themengebiet ins Visier. Schiedermaier hält sich in den Fächern Nordischer Philologie und Germanistik auf und begibt sich auch weit in die Kunstgeschichte und Bildtheorie, die Philosophie, darunter Ethik und Sprachphilosophie, sowie die Kulturtheorie, vor allem den Feminismus und die Psychoanalyse. Es beeindruckt, wie er die anspruchsvoll und ausgreifend angelegte interdisziplinäre Fragestellung meistert. Er entfaltet große Wissensbereiche und bringt Einsichten verschiedener Herkunft miteinander ins Spiel. Anregend ist es, den Erkenntnisprozess mit zu verfolgen, in den er seinen Leser einlädt, und nach beendeter Lektüre fühlt man sich bereichert. Man ist vor allem im aktuellen kulturtheoretischen Zugang zu geisteswissenschaftlichen Themen auf das laufende gebracht worden.

Das Buch ist somit manifest theoretisch angelegt. Die theoretische Schlagseite bildet heute keine Seltenheit – in Deutschland mit seiner Tradition für Geisteswissenschaften gar nicht, aber die übrige westliche Welt gibt in den Kultur- und Kommunikationswissenschaften ebenfalls der Theorie einen hohen Stellenwert. Schiedermaiers Arbeit ist in dieser Hinsicht ganz repräsentativ.

Nachdem Platon, Hegel, Kant, Kierkegaard, Lévinas, Lacan, Austin, Baudrillard, Barthes, Butler, Moi, Theunissen, Belting, Böhme und Boehm sowie viele, viele andere in seinem Buch ihren Einzugs gehalten haben, ist Schiedermairs Bemerkung leicht erschütternd, er habe sich "in Bezug auf das Theorieangebot abstinert" verhalten (S. 242). Als Beispiel für die Relation zwischen Primär- und Sekundärgegenstand kann man das 20 Seiten lange, beeindruckende Literaturverzeichnis nehmen: Es ist in Primär- und Sekundärliteratur nicht eingeteilt, aber die in der Abhandlung vorgenommene Auswahl aus der dänischen und norwegischen Belletristik des 19. Jahrhunderts würde sicherlich unschwer auf 2 der 20 Seiten Platz finden; den Rest beansprucht teils historische, teils aktuelle Sekundärliteratur von wechselndem Grad der Abstraktion.

Das Buch behandelt das Porträt, das als das gemalte Bild eines menschlichen Gesichtes und teilweise auch Körpers definiert wird. Diesen in einem theoretischen und ästhetischen Kontext eingerahmten Gegenstand nimmt Schiedermair auch in der Grundbedeutung ernst, indem er tatsächlich einige Bildanalysen durchführt, und zwar von Gemälden Christoffer Wilhelm Eckersbergs, Jens Juels und Wilhelm Marstrands. Es ist aber vor allem das Porträt als ein im literarischen Text vorkommendes Motiv, das Schiedermair beschäftigt. Die analysierten literarischen Texte sind von Herman Bang, Tomas Tranströmer, Per Olov Enquist, Johan Ludvig und Johanne Luise Heiberg, Thomasine Gyllembourg, Henrik Hertz, Henrik Wergeland, Charlotte Collett, Frederik Paludan-Müller, Vilhelm Topsøe, Søren Kierkegaard und Selma Lagerlöf verfasst. Die Analysen der literarischen Texte sind durch ihre Textnähe wertvoll und erhellend, und die Mischung von bekannten und weniger bekannten Autoren, die diese Textauswahl ergibt, führt wirklich zu neuer Erkenntnis und gibt dem, was der Leser bzw. die Leserin im Voraus zu wissen meinte,

einen reicheren Facettenschliff.

Die Abhandlung besteht aus vier Hauptteilen. Teil A ist als reine Theorie ausgewiesen, und zwar über Porträt und Porträtkritik. Teil B setzt das Porträt in einen Kontext von ästhetischen Schriften. Teil C nimmt sich porträtierte Weiblichkeit vor. Teil D konzentriert sich auf Ethik im Sinne des Umgangs mit dem idealen Bild. Im Teil A schließt Schiedermaier sich modernen Bildtheoretikern wie Gottfried Boehm, Gernot Böhme und Hans Belting an. Aus ihren Theorien holt Schiedermaier namentlich die Erkenntnis des besonderen phänomenologischen Status des Bildes, d.h. die Erkenntnis, dass das Bild auf eine besondere Weise in der Welt vorhanden ist, indem es zwischen dem Betrachter und dem Abgebildeten als etwas Drittes da steht. – Die im Teil A zum Ausdruck gebrachte Porträtkritik stammt von dem französischen Denker Emmanuel Lévinas. Der Begriff Idolatriekritik fällt dabei mehrmals. Lévinas kritisiert das in der westlichen Tradition wurzelnde Bild für dessen Komplizenschaft mit der Erkenntnis, die er dafür kritisiert, dass sie durch Distanz arbeite. Bild, Sicht, Erkenntnis, Distanz – auf dem Wege dieser Folgerung hat Lévinas, voilà, einen Konnex aufgestellt, der ihm zufolge Nähe, Teilnahme und einen Umgang mit dem anderen ausschließt, der dessen eigene Existenz anerkennen könnte. Auf diesen Prämissen gerät das Abbilden eines Menschen oder anderen Wesens fast von selbst in das Umfeld des Unethischen. Lévinas' Gedankengebäude scheint mir ein etwas unberechtigtes Alles-oder-Nichts-Denken zu vertreten. Ein solches mag Lichtblicke von Einsicht gewähren, und man mag sich von ihm anregen lassen. Es ist aber meiner Meinung nach schade, dass Schiedermaier Lévinas alles abnimmt. Wenn er prüfend nachgefragt hätte, ob denn zutrifft, dass Sehen Nähe und Erkenntnis Anerkennung ausschließt, und bestätigenden falls was dann noch Lévinas' Theorie progressiver als das alttestamentliche Bilderverbot machen würde, dann hätte die Ant-

wort seinen Analysen zu Gute gekommen sein können. Jetzt hat das gesamte Buch eine Tendenz angenommen, das Porträt als etwas mehr oder weniger ethisch Suspektes zu betrachten, und diese Tendenz ist in der Anwendung auf die behandelten literarischen Texte vielleicht nicht immer ganz angemessen.

Schiedermairs Darstellung zeichnet sich im Umgang mit dem Thema durch ein hohes Maß an Genderbewusstsein aus. Sie erörtert den Zusammenhang zwischen der Porträtkunst und Weiblichkeit bzw. der weiblichen Geschlechterrolle. Die Behandlung weiblicher Autoren, die das Geschlechterrollenmuster unterschiedlich beleuchten, ist sehr aufschlussreich. Schiedermair bezieht unterwegs die literarische Gattung der Anekdote sowie das um 1860 neue Bildmedium der Photographie in die Diskussion über Konstruktionen des Geschlechts ein, und daraus resultieren ebenfalls ertragreiche Analysen.

Das vierte Hauptteil des Buches bietet eine wirklich interessante und kompetente Durchnahme von Kierkegaards *Forførelers Dagbog* [*Das Tagebuch des Verführers*]. In der Analyse von Kierkegaards fiktiver Gestalt Johannes entfaltet Schiedermair jenen ethischen Standpunkt, den er das gesamte Buch hindurch als das Gegenstück zu dem im Porträt impliziten Umgang mit dem anderen angekündigt hat – d.h. Kierkegaards Johannes kann natürlich nur Anlass geben, das Ethische ex negativo darzustellen: Wenn man sich das Gegenteil von dem vorstellt, was Johannes Cordelia antut, dann erhielte man ein menschliches Verhalten, das die Offenheit der Existenz der anderen anerkennen und dabei vor allem ihre Freiheit achten würde.

Schiedermairs Abhandlung lädt dazu ein, dass der Leser über das Thema weiter nachdenkt und es sich beispielsweise geschichtlich und aktualisiert überlegt. Die begrüßenswerte Einbeziehung des photographischen Mediums z.B., das Schiedermair im Vergleich mit dem gemalten Porträt wegen der größeren Möglichkeit

zur Wiedergabe einer momentanen Situation lobt – dadurch sei die Fotografie besser geeignet, die Veränderbarkeit der Menschen wie der Dinge anzudeuten, kann einen zu der Erwägung führen, wie es sich heute damit verhält, d.h. heute, wo uns die sehr schnellen Medien umgeben. Ist große Geschwindigkeit in der Wiedergabe auch heute ausschließlich als vorteilhaft zu werten? Oder ist es an der Zeit, die allmählich seltene Qualität zu schätzen, die in einer langsamen Wiedergabe liegen könnte? Könnte die heute in einem kommerziellen Horizont waltende Überflutung unserer aller durch digital technische Bilder veranlassen, dass man das gemalte künstlerische Porträt in ein etwas flatterenderes Licht stellen würde, als Schiedermaier es tut? Was die von ihm ausgewählte Beleuchtung des künstlerischen Porträts betrifft, schließlich ein Gedankenexperiment: Wenn die Maler des 16., 17. und 18. Jahrhunderts einem Impetus gefolgt wären, dass das Porträtieren eines Menschen latent unethisch sei, was wäre das Ergebnis gewesen?

Die skandinavische Literatur ist auf Dänisch, Norwegisch und Schwedisch zitiert und danach ins Deutsche übersetzt. Die lange Abhandlung kommt weder im Deutschen noch in den Übersetzungen aus dem Dänischen ohne sprachliche Fehler aus. Davon abgesehen ist die schriftsprachliche Abfassung des Buches auf ein hohes Niveau einzustufen.

Karin Wolgast, Aarhus Universitet

¶ Inger Larsson, Sven-Bertil Jansson, Rune Palm, Barbro Söderberg (red.): *Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter*. [Skriftserien Runica et Medievalia. *Scripta maiora* 5] Stockholm: Stockholms Universitet 2010;

¶ Stig Welinder: *Sveriges historia*, bd. I. Dick Harrison: *Sveriges historia*, bd. II. Dick Harrison och Bo Eriksson: *Sveriges historia*, bd. III Stockholm 2009-2010. Producent: Christian Arnet: *Sveriges historia*. Programserie TV4 2010. Stockholm: Norstedts förlag.

De senaste åren har varit mer än händelserika inom forskningsområdena skandinavisk språk- och kulturhistoria. En rad arbeten som redovisar både inhemsk och internationell forskning å förtydligar gemensamma tendenser inom nordiskt kulturliv från medeltiden och framåt, samtidigt som de enskilda ländernas särart lyfts fram. Inte minst intressant är att den traditionella historiskrivningen inte bara nyanseras utan i vissa fall även grundligt ifrågasätts. Inom de historiska och kulturhistoriska fälten har man medvetet valt att rikta sig till en bredare publik, vilket känns som en befrielse. Forskningsresultaten betraktas uppenbarligen som intressanta inte bara för specialister inom ämnet utan görs tillgängliga även för personer som utan att vara fackutbildade vill få ett historiskt perspektiv på den på den värld de lever i. Ett välorganiserat och infallsrikt utnyttjande av internet och massmediala kommunikationsmedel underlättar denna tillgänglighet.

Bland dessa nypublicerade och intressanta arbeten finner vi *Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter*. Inger Larsson, Sven-Bertil Jansson, Rune Palm, Barbro Söderberg (red.), ett på samma gång vackert och mycket användbart arbete, främst avsett för studenter i nordiska språk, som kan köpa det till ett reducerat pris. I boken kombineras studiet av genrer med studiet av det

fornsvenska språket som konkretiseras i ofta drastiska exempel som dessutom återges i en moderniserad version. Fylliga introduktioner placerar texterna i en historisk och social kontext som underlättar förståelsen av dem. I fyra avsnitt behandlas runor, lagar och avtal som speglar det medeltida rättsväsendet, texter med religiös anknytning och litteratur, ofta med utländska inspirationskällor, som lästes av adeln. Exempel på dessa texter är krönikorna, varav den mest kända är *Erikskrönikan*, och versromanerna, exempelvis *Flores och Blanzeflor*. Som exempel på texter med religiös anknytning presenterar Inger Lindell Heliga Birgittas uppenbarelser, som fogas in i en internationell tradition, där kvinnor förmedlar sina visioner av mystik. Texturvalet avslöjar sidor av den helgonförklarade, som kanske kan förefalla överraskande för vissa läsare. Att hon även hade mer råbarkade sidor är knappast känt för alla. När hon exempelvis vill utmåla klosterlivets förfall och peka ut en abbedissa som ett dåligt föredöme jämförs denna med djävulens feta ko, som går i dyn och stänker på alla med sin träckfyllda svans. Kapitlet om läke- och örteböcker från medeltiden ger konkreta inblickar i vilka vådor man kunde drabbas av under denna period. Inger Larssons nypublicerade arbete om medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition kompletterar detta avsnitt.¹ För den som är ute efter ett bredare och mer teoretiskt perspektiv på språkutvecklingen i de nordiska länderna är Oskar Bandles digra handbok i två volymer, ett samarbete mellan de främsta specialisterna inom området, en verklig guldgruva.²

---

¹ Inger Larsson, *Millefolium, rölika, näsegräs. Medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 45. [Tidskrift utgiven av Enheten för de areella näringarnas historia (ANH)].

² Oskar Bandle: *The Nordic languages: an international handbook of the North Germanic languages* vol. 1 2002, vol. 2 2005, Berlin: De Gruyter.

Imponerande och viktiga forskningsinsatser, som i många avseenden förändrar vår bild av Sveriges historia redovisas i Norstedts hittills publicerade och vackert illustrerade tre band av åtta planerade i ämnet. Huvudredaktör är Dick Harrison som i sitt förord klart redovisar avsikten med projektet. Eftersom återgivning av det som har hänt i det förflutna sällan är neutrala, utan ofta har använts i manipulerande syfte av makthavare och politiker, är det viktigt att hiva en skev beskrivning av verkligheten överbord och försöka rekonstruera vad som verkligen hänt:

Ingen människa vinner på att vara omedveten om det förflutna, att lämna över minnet till vare sig politiker eller akademiker. Det är av stor betydelse för det demokratiska samhällets utveckling att vi ständigt omskapar våra relationer till det förflutna och till de sätt på vilka detta skildras. Vi måste utmana historien, ställa nya frågor och kräva nya svar.

I första bandet som omfattar tidsperioden 13 000 f Kr – 600 e Kr redovisar arkeologen Stig Welinder fynd som gjorts på det område som skulle bli Sverige, men presenterar också fynd som gjorts i andra delar av världen, liksom senare tiders skriftliga källor. Den arkeologiska kunskapen har under de senaste trettio åren fördjupats på ett påfallande sätt, inte minst på grund av att antalet utgrävningar och dessas storlek vuxit lavinartat. Plötsligt har vi kommit stenåldersmänniskorna så mycket närmare – med modern kriminalteknik kan man t o m rekonstruera den avlidnes utseende genom att kranier kläs med muskler och vävnad. Genom den moderna tekniken och genom senare tiders fynd av avlidna och deras boplatser vet vi så mycket mer om hur de levde, vad de åt och hur de var klädda.

I det andra bandet analyserar historikern Dick Harrison utvecklingen från bygdemakt till riksmakt genom att speciellt fokusera de maktkulturer som uppstod under perioden 600-1350.

Inom den traditionella forskningen betonas Mälardalens betydelse som maktcentrum. Harrison visar att det i 1100-talets götabygder förefaller ha funnits flera mäktiga hövdingar, även kvinnliga, något som avspeglar sig i helgonlegender. Speciellt fängslade är legenden om Elin, som efter sin död dyrkades som helgon, Sankta Elin. Under sin livstid hade hon ett stort inflytande över bygden och stödde etableringen av kristendomen i trakten. Hennes liv tog en annan vändning sedan hennes svärson, som var hustrumiss-handlare, mördats, och misstankarna riktats mot Elin, som därefter själv mördades.

Det som är speciellt tilltalande med denna typ av historieskrivning är att kvinnliga gestalter ges utrymme och att deras roll både inom familjeliv och på den politiska arenan konkretiseras. Birger Jarls mor, änkan Ingrid Ylva, lade stor vikt vid att hennes barn skulle få en så gedigen och allsidig utbildning som möjligt. (Det skulle också visa sig att Birger Jarl hade den adekvata utbildning som krävdes för att han med tyranniska metoder skulle kunna genomdriva en omstrukturering av riket). Det tredje bandet med Dick Harrison och Bo Eriksson som författare, omfattar perioden 1350-1600 och belyser flera kvinnors inflytande på det politiska planet: Margareta Valdemarsdotter, initiativtagare till Kalmarunionen, var den svenska medeltidens i särklass mest inflytelserika kvinnliga regent, den engelskfödda drottning Filippa, kung Eriks gemål, omtalas sällan i historieskrivningen men spelade även hon en betydelsefull roll i det politiska livet. Även historikerna lyfter man fram mindre kända sidor hos Heliga Birgitta. Hennes genomtänkta korstågsplaner fick stor betydelse för Magnus Erikssons räder i Ryssland och hans vägran att återuppta dem i samband med pestens utbrott föll inte i god jord. Var Birgitta möjlig- en lite hård i nyporna?

En ovanligt lyckad satsning är att parallellt med utgivningen av böckerna ytterligare tydliggöra deras innehåll i en serie som 2010

sändes i TV4. Producenten Christian Arnet står bakom en rad program som suggestivt och fantasifullt levandegör inte bara stormännens liv och leverne utan även med stråk av ömsinhet gestaltar vardagsmänniskornas ofta utsatta livssituation. Med humor och utan tillstymmelse till akademisk stelbenthet förmedlas viktiga aspekter av svensk historia i en dialog mellan Dick Harrison och TV-profilen Martin Timell.

En fortsättning av serien är redan inspelad och kommer att sändas av TV 4, ytterligare två band av historieverket kommer att ges ut i år och återstoden av banden kommer att ges ut under de närmaste åren. Bortåt en miljon TV-tittare följde serien och historiebanden har blivit en försäljningssuccé.

Både historiprojektet och de publikationer som Institutionen för nordiska språk i Stockholm står bakom vittnar om att man som forskare insett vikten av att rikta sig till den värld som finns utanför de snäva universitetskretsarna. I ett pågående projekt redigerar man vid institutionen i Stockholm en omfattande bibliografi över publikationer med anknytning till ämnet. Bibliografin nås via internet och är ett oundgängligt redskap för forskare och lekmän världen över. Både verksamheterna bidrar kraftigt till att öka intresset för svensk historia och nordisk kultur och konkretiserar dessutom humanioras betydelse i vår tid.

Eva-Karin Josefson, Caens Universitet

¶ Jens Normann Jørgensen og Pia Quist. *Unge sprog*. København: Hans Reitzels Forlag, 2008. 187 s. ISBN 9788741250991.

Jeg har haft gavn og glæde af bogen *Unge sprog* af Jens Normann Jørgensen & Pia Quist på to teoretiske sprogkurser på bachelorstudiet i dansk ved Islands Universitet. Bogen er særlig aktuell og fængende for studerende, da den handler om deres sprog og deres verden. Mine studerende fik indsigt i ungdomssprog, et nyt blik på deres eget og andre unges sprog og øje på sjove sider ved unges sprog som sproglig kreativitet, fornyelse og humor. Jeg nævner i slutningen af anmeldelsen enkelte værdifulde erfaringer med bogen fra de to kurser.

Unge sprog er en læseværdig og letlæst bog på 185 sider, fordelt på syv kapitler, forord, litteratur og stikordsregister. På bagsideomslaget skriver forlaget at bogen:

beskriver ungdomsprogets betydning for de unges identitet og gruppetilhørsforhold og fremhæver de unges sprog og sproglig som det, der skaber fornyelse og holder liv i det danske sprog. Bogen henvender sig til alle, der interesserer sig for unge eller sprog eller begge dele.

I forordet skriver forfatterne: “Vi henvender os til alle andre end lige vores egne sprogkollegaer” (s. 10). Oplysningerne om bogens brede målgruppe fortæller os at *Unge sprog* er en populærvidenskabelig bog, selvom allerede indholdsfortegnelsen afslører iøjnefaldende fagudtryk som bl.a. “grammatikalisering”, “multietnisk dansk”, “kodeskift” og “diskurspartikler”, som nu nok appellerer mere til “sprogkollegaer” – og sprogstuderende – end til målgruppen “alle andre”. I forordet fortæller forfatterne også om hensigten med bogen og om evindelige klager over unges sprog:

Klager over unges sprog har eksisteret for hundrede, fem hundrede og tusind år siden. Og det vil de også gøre i fremtiden. Fra tid til anden dukker de op i medierne. Så sker det, at en journalist eller to ringer til en sprogforsker for at få en kommentar. Journalisten spørger næsten altid om det samme, og sprogforskeren svarer næsten altid det samme: *Nej, unge taler hverken værre, mere sjusket, grovere eller utydeligere end tidligere tiders ungdom*. I nogles ører lyder dette svar som en kliche, fordi de har hørt det mange gange før [...]. Sprogforskernes svar kan blive til en kliche, hvis det ikke konkretiseres og sættes i sammenhæng. Og det er lige præcis det, der er hensigten med denne bog. Vi gentager vores beroligende formaninger flere gange i bogen, men på en mere kvalificeret og nuanceret måde, end 30 sekunder i et radiointerview giver os mulighed for. (s. 9)

Forfatterens hensigt er altså 1) at konkretisere hvordan unge taler, og 2) at sætte (de) unges sprog ind i en sammenhæng og 3) at gøre dette på en "kvalificeret og nuanceret måde". Denne måde forfatterne præsenterer deres formaninger om unges sprog på mange steder i bogen, er interessant. Jeg vender tilbage til både måden og formaningerne sidst i anmeldelsen.

I første kapitel får vi defineret to begreber da forfatterne skelner mellem "to betegnelser for sprogbrug hos unge": "*ungdomssprog*" og "*unges sprog*":

Vi taler for det første om *ungdomssprog*. Det er sprog, som hører til unge som ungdomsgruppe, dvs. sprog som man holder op med at bruge som voksen. For det andet bruger vi termen *unges sprog*. Det er sprog der udvikles i ungdomsårene, og som kommer til at karakterisere generationens sprog hele livet. Det bliver altså en del af de generelle sprogforandringer i samfundet. (s. 11)

Ungdomssprog er med andre ord ungdomsgenerationens eller

ungdomsgenerationers sprog. Ungdomssprog er et generationssprog som alle unge har og bruger i én periode i livet. *Unge sprog* derimod er én ung generations sprog og norm som forfatterne mener, mennesker har med sig resten af livet. Måske kan vi også sige at unges sprog er nutidsgenerationen af unges sprog, altså én bestemt generations sprog og det sprog som er den ene generations sprog og ikke andre generationers. Da er ungdomssprog det generelle sprog, og unges sprog det specifikke? Og hvad med ungdommens sprog? Er det ungdomssprog eller unges sprog? Eller begge dele?

Forfatterne begrundet, så vidt jeg kan se, ikke direkte hvorfor de skelner mellem ungdomssprog og unges sprog, og for mig er det ikke klart hvad formålet er med at skelne, bortset fra at skellet er koblet til sprogforandring på den måde at unges sprog viser os nogle af de sprogforandringer der sker, og at ungdomssprog ikke er fremtidens sprog, men kun en del af fremtidens sprog. Selv kæmper jeg lidt med at holde de to begreber ude fra hinanden. Måske fordi jeg selv bruger begreberne synonymt. Måske fordi ungdomssprog er et paraplybegreb for mig og også rummer (de) unges sprog. Da “unges sprog” også er brugt som titel, havde et metablik på de to begreber været en ekstra plus.

Bogens to første kapitler behandler bl.a. de to centrale begreber: ungdom og sprog. I kapitel 3 vender forfatterne tilbage til unges sprog og ungdomssprog. Vi får vi at vide at “[d]e unges sprog er interessant, fordi det siger noget om, i hvilken retning sproget som helhed bevæger sig historisk. De unges sprog er et vindue ind i sprogets fremtid” (s. 67). Vi får at vide at de unges sprog er præget af variation og nye træk – som fx vokalsammenfald som gør at ordpar som fx *vænne* og *vinde* og som *sende* og *sinde* lyder ens (s. 65) – og at “[a]lt tyder på, at nutidens unge vil blive ved med at tale på samme måde når de er blevet midaldrende”. (s. 66) Vi får også at vide at ungdomssprog

rummer sproglige træk som er karakteristiske for en bestemt aldersgruppe, for en bestemt periode i folks liv. [...]. Det passer ikke helt at folk holder op med at bruge ungdomssproget, bare fordi de bliver gamle. De fleste beholder det som en mulighed i deres sprogbrug senere i livet – nu bare ved siden af en masse andre udtryksformer, og altså i meget sjældnere brug. (s. 67)

I kapitel 3 står desuden en klar beskrivelse af hvad der kendetegner ungdomssprog. Det er kendetegnet ved hurtig og energisk tale og høj stemmestyrke (s. 67), og

ved, at de unge modulerer stemmen mere, end danskere ellers gør. Især i beretninger kan de unge skrue op og ned for stemmelejet [...]. De unges beretninger er i øvrigt præget af brug af citater og såkaldte pseudocitater. (s. 68)

Ungdomssprogets ordforråd er kendetegnet ved lydord – som *gisp*, *wouw* og *phjuu* (s. 68) – bandeord og skældsord, både danske og engelske, nye ord og nye betydninger – som fx *en rigtig skodfilm*, som betyder “en rigtig dårlig film” (s. 70) og slang, som har ry for at være ungdomssprogets vigtigste kendetegn, men vi ved faktisk ikke om unge virkelig bruger mere slang end voksne, for der findes ingen undersøgelser på tværs af generationerne, som forfatterne senere bemærker. (s. 90)

Kapitel 4 handler om ordforråd: slang, bandeord, skældsord, lydord og de såkaldte pendulord, ord med to modsatte betydninger. Et eksempel på et pendulord er *bjørnetjeneste* som i ny (dvs. ung) betydning er ‘en stor og god tjeneste’ og i gammel eller etableret betydning ‘en dårlig tjeneste’. Forfatterne gør opmærksom på at det er “problematisk at tale om rigtige og forkerte betydninger – forskellige sprogbrugere kan have forskellige opfattelser af, hvad der er rigtigt”. (s. 87) Det bliver klart at en kendt og etableret betydning ikke er bedre eller rigtigere eller mere logisk end en

ny betydning.

Bogen tre øvrige kapitler er betitlet 'De mange sprog', 'Interaktion' og 'Ny teknologi'. Emnerne spænder bredt, fra multietnisk dansk og kodeskift til turtagning, leg med sprog og graffiti, og den lettilgængelige form giver læselyst.

Da jeg brugte bogen i undervisningssammenhæng, opfordrede jeg mine studerende til at forholde sig kritisk spørgende. De fik hjælp i form af en henvisning til en anmeldelse af bogen af Marianne Rathje i *Danske Studier 2009* (s. 192-196. Elektronisk version: [http://danskstudier.dk/materiale/2009/Danske Studier 2009.pdf](http://danskstudier.dk/materiale/2009/Danske_Studier_2009.pdf)). Nogle studerende hæftede sig ved bogens mange "sure gamle mænd" og undrede sig over at udtrykket blev brugt i en fagbog, og ikke bare en enkelt gang eller to, men mange steder. Dette faste udtryk er en kliché og står i stikordsregistret med hele 18 (!) henvisninger. Ingen andre ord i registeret har så mange henvisninger. Her er åbenbart nogle meninger og holdninger som forfatterne ivrer efter at få frem. Klichéen står i skarp kontrast til forfatternes saglige løfte om "beroligende formaninger" "på en kvalificeret og nuanceret måde" med hensyn til hvordan unge taler i forhold til "tidligere tiders ungdom". Klichéen virker besserwisseragtigt. Den fylder meget og flytter til tider læserens fokus fra unges sprog til forfatternes kritik af konservative sprogbrugere. Klichéen kommer første gang allerede i bogens forord:

Alle sprogsamfund har deres sure gamle mænd (af begge køn og alle aldre). De sure gamle mænd synes, at deres egen (og deres forestilling om forfædrenes) måde at tale på er den rigtigste. De er ængstelige over "udviklingen" (altid i bestemt form), for de mener at kunne konstatere, at unge mennesker sjusker mere med sproget, at de taler dårligere, grovere og mere utydeligt end nogen sinde tidligere. (s. 9)

Forfatternes tone og høje kliche-frekvens førte også til en faglig

diskussion da jeg brugte bogen i min undervisning, hvor vi berørte emner som sprogrigtighed, sproglig korrekthed og islandsk og dansk purisme, og hvor vi kredsede om både akademiske tekstnormer og sprognormer. Vi diskuterede forskellige generationers sprognormer og forholdet mellem vores egen sprognorm og kritikken af andres. Og apropos normer: Hvor meget af min og din norm tager vi med os igennem resten af livet? Unge og voksne i alle aldre har sprognormer og andre normer som på visse punkter er forskellige og støder sammen. Normer er samtidig også i bevægelse, og vi tilpasser os, vi akkommoderer, som det hedder med en fagterm, til dem vi er sammen med, på mange forskellige måder, både ved at vi nærmer os hinanden og ved at vi tager afstand, som forfatterne gør gennem deres kliche.

Unge sprog er på den ene side er en vigtig og informativ populærvidenskabelig bog og på den anden side en provokerende og polemisk debatbog. Denne genreblanding har interessante konsekvenser: Mine studerende fik skærpet deres kritiske sans og bevidsthed om akademiske tekstnormer, og jeg fik ny bevidsthed om de tre lag af (sprog)normer: de unges, de konservative sprogbrugeres og forfatternes. Bogen er værd at læse mere end én gang! Ungdomssprog angår jo vitterlig os alle. Læs og bliv klogere på ungdom, sprog og to sprogforskeres holdninger og meninger og endda meget mere end det!

Randi Brodersen, Háskóli Íslands / Universitetet i Bergen

¶ Anders Thyrring Andersen, Per Dahl & Aage Jørgensen (red.): *På tværs af grænser. Johannes V. Jensen i europæisk og genre-mæssigt perspektiv*. Amsterdam: Amsterdam Contributions to Scandinavian Studies, Vol. 6. (2011). 196 Pp. ISBN/EAN: 978-90-809186-7-2.

På tværs af grænser er resultatet af en række oplæg som i 2009 blev præsenteret på en skandinavist-konference i Amsterdam. Artiklerne fremstår som tilløb til fremtidige forskningsområder og de præsenteres ganske rammende som brikker i et større puslespil over Johs. V. Jensens forfatterskab.

Sven Hakon Rossel og Monica Wenusch ser i deres artikler på Johs. V. Jensens forbindelse til Tyskland. Den forbindelse kalder Rossel for underbelyst, eftersom den kun er blevet behandlet af Lars Handestens i *Johannes V. Jensen. Liv og værk*; og af ham selv i en introduktion til genudgivelsen af Johs. V. Jensen amerikaromaner *Madam D'ora* og *Hjulet* fra 1997 samt i "Johannes V. Jensen og teatret. Et arbejdsrapport". Pudsigt nok nævner han i den forbindelse ikke Leif Nedergaards bog *Johannes. V. Jensen: Liv og forfatterskab*, som han i sin artikel ellers refererer en del til. Måske fordi han ikke synes om bogen, i hvert fald inddrages den kun når Rossel vil fremhæve Nedergaards fejlagtige slutninger og oplysninger omkring Jensens forhold til Tyskland.

Med en række nedslag i Johs. V. Jensens beskrivelser af Tyskland viser Rossel, hvordan forfatteren var fascineret af landet, folket og ikke mindst Berlin. Første Verdenskrig, der i Jensens øjne skabte en unaturlig splittelse mellem tysk og engelsk ånd, havde imidlertid en dårlig indflydelse på Tyskland. Således skrev han efter et besøg i Berlin i 1915, at tonen i modsætning til tidligere nu var "billig, tysk svulst og tysk, Selvforherligelse gaar over alle Grændser". Det forhindrede dog ikke Jensen i at publicere i tyske

medier, ligesom han fastholdt kontakten til sin tyske udgiver Samuel Fischer.

Forholdet til Fischer kommer Monica Wenusch nærmere ind på, i sin artikel om Jensens tyske udgivelser og udgivelsesfrekvenser samt deres modtagelse i Tyskland. Artiklen rummer flere interessante aspekter, men på grund af det brede undersøgelsesfelt drukner de til tider i titler og årstal. Det ændrer dog ikke ved at historien om Johs. V. Jensens tyske udgivelser, og ikke mindst kontakten til Samuel Fischer, såvel som opridset af den tyske reception af Johs. V. Jensens værker giver stof til eftertanke. Som læser efterlades man således med flere ubesvarede spørgsmål. Det kan man så enten ærgre sig over eller man kan se det som glimrende *cliff hangers* til næsten ombæring.

Johs. V. Jensen ses ligeledes i et europæisk perspektiv i Leif Handestens "Johannes V. Jensens myter i et europæisk. Et udkast." og Anders Thyrring Andersens "Alle mine jeger. Moderniser hos Johannes V. Jensen og Fernando Pessoa". Handestens udgangspunkt er, at Johs. V. Jensen sjældent er sammenlignet med samtidige udenlandske forfattere. Ved at anskue myterne som forsøg på at genfortrylle en afmytologiseret verden, søger Handesten paralleller til Rudyard Kipling og Selma Lagerlöfs forfatterskaber. Herved afdækkes det bl.a. hvordan der var sammenfald mellem Jensens og Kiplings ideologiske forestillinger, mens sammenfaldet mellem Jensen og Lagerlöf kan findes i deres spænd mellem udlængsel og hjemlængsel. Ifølge Handesten var Jensen en ivrig læser af Kipling, men havde ikke meget til overs for Lagerlöf. Når de tre forfatterskaber alligevel rummer fælles træk, gives der derfor grund til at formode, at en yderligere udforskning af området vil kunne afdække nye tematiske tendenser indenfor datidens litteratur.

Thyrring Andersen sammenligner Jensen med den særdeles spændende portugisiske forfatter Fernando Pessoa. Pessoa, som

betyder person, benyttede sig i sine værker af utroligt mange heteronymer – hele 72 af slagsen – alle med deres egne fysiognomier, biografier og stilarter. Forbindelsen til Jensen finder Thyrring i deres fælles inspirationskilde, Walt Whitman, samt en i række tematiske og sproglige sammenfald. Det er interessant læsning, blot sidder man tilbage med en fornemmelse af, at Pessoa i kraft af hans uforudsigelighed og alsidighed er en mere spændende forfatter end Johs. V. Jensen.

Aage Jørgensen ser på Johs. V. Jensen forhold til pressen. Heri fortælles det blandt andet at Jensen som journalist var inspireret af den amerikanske skriveform, som siden hen også blev et slags udgangspunkt for hans romaner. Et særligt træk ved Jensens journalistik var imidlertid, at han sjældent holdt sig indenfor grænserne af de gængse kategorier. Som forklaring herpå anfører Jørgensen, at Jensen var en forfatter, der gerne ville skrive som en journalist, men som havde det med at blive ført på afveje af digteren.

Tilsvarende fokus på Jensens evner til at søge nye veje udenfor de genre-mæssige rammer, bringer Steen Klitgaard Povlsen på bannen i artiklen "Jensens fristelser. Om Johannes V. Jensen og skulptur". I sin kunstopfattelse lå Jensen indenfor velkendte rammer, når han som udgangspunkt fandt, at den gode kunst faldt sammen med naturen. Til gengæld var hans anmeldelser af kunsten, særegen for hans samtid, idet anmeldelserne var mere end blot en beskrivelse af kunsten. Kunstanmeldelserne handlede i lige så høj grad om bevægelsen i selve kunstværket såvel som den fysiske transport hen til værket, og ad den vej opløstes kunsten i bevægelse og fortælling. Herved blev kunstanmeldelserne en oplevelsesberetning af kunsten og det gjorde, ifølge Klitgaard, Johs. V. Jensen til en anmelder udover det sædvanlige.

I artiklen "Johannes. V. Jensens karakteristikkere og portrætter" skriver Per Dahl om Johs. V. Jensens opgør med den positivisti-

ske, også kaldet den biografiske, portrætstil. I den stil skildres en persons levned som en tidsmæssig fremadskridende historie. Jensen derimod foretrak at anskue den portrætterede ud fra et givent punkt i personens historie, der så tjente som et udgangspunkt for et samlet billede af den pågældende person. Med den tilgangsvinkel manglede Jensen den autenticitet, der automatisk lå i at følge en tidslinje. Som alternativ tyede han til de fysiologiske beskrivelser af personen, for herved at lade kroppen tilføre portrættet den nødvendige autenticitet. At kroppen i den sammenhæng blev benyttet i et anti-positivistisk ærinde er ganske tankevækkende, eftersom Jensens beskrivelser af kroppen i forbindelse med eksempelvis race og kulturer i høj grad støttede sig til det positivistiske perspektiv.

Endelig ser Sophie Wennerscheid i et spændende idehistorisk perspektiv på Johs. V. Jensens fascination af den mekaniske kraft og dens indflydelse på hans menneskesyn. Fascinationen af maskinen var et udbredt kendetegn ved datidens forfattere, hvilket ifølge Wennerscheid hang sammen med opløsningen af troen på en guddommelig ordenstilstand. For mange forfattere blev maskinen en alternativ ordenstilstand på grund af dens kraft, rationalitet og forudsigelighed.

Den fascination går flere gange igen hos Jensen, men ordens-tilstanden ændres når billedet føres over på mennesket. Således beskrev Jensen ofte kroppen som en maskine, hvor igennem menneskets kraft og vitalitet kom til udtryk. Imidlertid handler Jensens personager sjældent med maskinens rationalitet, men følger deres drifter og impulser med kaos til følge. Derved bliver mennesket i Jensens optik både et spejlbillede og en modsætning til maskinens ordenstilstand.

Wennerscheid har det til tider med at presse teorien lidt for hårdt ned over empirien. Det kommer eksempelvis til udtryk når hun indledningsvis, med udgangspunkt i filosofen Peter Sloter-

dijk, sætter lighedstegn mellem en kugle og et hjul; og senere når hun trækker en analog mellem dynamittens opfindelse og Mikkel Thøgersens ukontrollerede temperaments udbrud. Dels har en kugle og et hjul flere uligheder end lighed, dels var det banebrydende med dynamitten vel netop at eksplosive stoffer nu kunne kontrolleres. Derudover skæmmes artiklen af et par sproglige smuttere. Eksempelvis omskrives dynamit til glycerintrinitrat, som det hedder på tysk, i stedet for glyceroltrinitrat eller nitroglycerin. Ligeledes ville det tyske "Auslösung" nok havde været bedre tjent med at blive oversat til "frigørelse" frem for "udløsning".

Det ændre dog ikke ved at Wengerscheids artikel er yderst interessant, blot synes den, ligesom de øvrige artikler at lide under fraværet af en kontekstualisering af Johs. V. Jensens forfatterskab. Uden et oprids af hans samtid virker det derfor også en smule grebet ud af luften, når Jensens forfatterskab gentagende gange betegnes som en afspejling af sin samtid. En bredere mentalitets-historisk baggrund med fokus på datidens modsætninger mellem globalisering vs. nationalisme, fremskridt vs. romantiske, kroppen vs. det åndelige, det målelige vs. det metafysiske, ville kunne have leveret en frugtbar forståelsesramme for de brikker der her lægges ud.

*

Ikke desto mindre er *På tværs af grænser* en glimrende inspirationskilde for de som søger nye veje i Johs. V. Jensens forfatterskab. Artiklerne åbner op for mange spændende spørgsmål både i forhold til forfatteren Johs. V. Jensen og hans samtid. Eksempelvis kunne det være interessant at høre mere om hvorfor der efter 1937 er mindre interesse for Jensen i Tyskland, eller hvorfor tyskerne foretrak hans eksotiske frem for hans hjemstavns fortællinger? Hvad siger det om Jensens forfatterskab, datidens mod-

sætningsforhold mellem udlængsel og hjemlængsel, mellem det faste og omskiftelige? Forhåbentligt kastes der i fremtiden mere lys herover.

Søren Hansen, Bryssel

¶ Johannes Møllehave: *En himmerlandsk mundfuld. Lystlæsning af Johannes V. Jensens 40 "Himmerlandshistorier" – fra gru til glæde*. Høbjerg: Forlaget Saxo 2010. 316 s., 1 vedlagt CD ("12 Himmerlandshistorier").

Det er betryggende at læse, hvad der står på Saxo's hjemmeside; ikke blot påberåber forlaget sig mangeårig erfaring og kompetence på alle bogproduktionens områder, men det forsikrer også, at det ikke går på kompromis, hvad angår "kvalitet i form og indhold", men "tager ansvar for alle trin i processen fra ide til færdigt produkt".

Man forstår udmærket, at Johannes Møllehave har ladet sig lokke. Han har nemlig ifølge forordet måttet diktere bogen, idet han ikke længere selv kan skrive. Hans lystlæsning er for så vidt et foredrag, angiveligt båret af de "oplevelser, associationer og indfald", som han har fået undervejs. Ingen tvivl om, at en sådan situation udfordrer forlagsansvarligheden og sætter specielt forlagsredaktøren på en intrikat opgave. Han har skullet tøjle fremstillingen, så den ikke blev mere vildtvoksende, end godt er. Ligesom han selvfølgelig har skullet tjekke citaterne og de faktuelle oplysninger.

Den pågældende har desværre ikke fuldt ud magtet opgaven. Det får man en mistanke om allerede i forordet, der insisterer på,

at den første samling *Himmerlandshistorier* udkom i 1910. At Johannes Møllehave véd bedre, ses andetsteds i bogen. Forlagsredaktøren véd tydeligvis ikke bedre, idet han har viderebragt fejlen på både bagomslaget og hjemmesiden. Måske har han endda “opfundet” den – idet den har kunnet tjene som argument for at udgive bogen i 2010.

Et yderligere argument er, at der i 2011 vil udkomme en komplet udgave af de islandske sagaer på nudansk, “for første gang nogensinde”. Hvad der henvises til er et københavnsk universitetsprojekt om at gøre sagaerne “umiddelbart forståelige for en nutidig læser og give de rette associationer – i modsætning til de gamle oversættelser, der som en anden vulkan indhyller sagaerne i sproglige tåger og tilslører urealistiske, voldelige eller sjofle passager”, som adjunkt Annette Lassen har sagt til fakultetsmagasinet *Humanist*.¹

Men hvilken sammenhæng er der mellem Lassens sagaer og Jensens fortællinger? Jo, pointen hos Johannes Møllehave er, at himmerlandshistorierne på overraskende vis er påvirket af sagadigtningen. “En påvirkning, som er tydelig, og som der ikke tidligere er skrevet om.”

Ganske rigtigt er der ikke skrevet overvældende meget om Johannes V. Jensen og de islandske sagaer, endsige om himmerlandshistorierne forhold til sagafortællingerne. På den anden side er det velkendt, at sagaerne tidligt gjorde et stærkt indtryk på Jensen,² og at der i hans prosa er i hvert fald mindelser om fortælle-

¹ *Humanist*, maj 2010. Initiativet til det fællesnordiske projekt er taget af forlaget Saga i Reykjavík (der i øvrigt for at undgå associationer til moderne storby, krakkede banker osv. vil figurere som Røgvig).

² Interessen for den norrøne digtning kan følges fra førstemødet i Joakim Larsens folkeskolelæsebog med Snorres skildring af Thormod Kolbruneskjalds død til oversættelsen af kvadene i *Heimskringla* (bind 1-3, 1948), hvor Hans Kyrre tog sig af prosaen. I *Den gotiske Renaissance*, 1901, s. 125, omta-

måden i sagaerne.¹ Faktisk har Møllehave som motto anvendt hans berømte udsagn om, at man i sagaen har en nøgle, der gør det muligt at gribe ned i kulturen “i det afsides Himmerland” og begribe den “i direkte Nedarvningsforhold”.²

Det er også velkendt, at Johannes V. Jensen deltog i bestræbelserne for at tilvejebringe den sagaoversættelse i tre prægtige bind, som udkom i 1930-32.³ Han bidrog faktisk selv med en oversættelse af *Egil Skallagrímssons Saga*, som også fik et liv uden for den flere gange optrykte udgave, nemlig som Dansklærerforeningsudgivelse, altså som et væsentligt bidrag til gymnasieskolens formidling af den oldnordiske digtning.⁴ Men har han på den måde spredt tåge og tilsløret sagaernes voldelige og sjofle indhold?

---

les sagaerne som “en af Verdens mægtigste Literaturer”; de “fortæller om saa og saa mange Slægter, der var henvist til hverandre saa længe paa en Ø, at de tilsidst i Rædsel og Had slog hinanden ihjel”. I *Kvinden i Sagatiden*, 1942, s. 25, gjorde han gældende: “Sagaerne staar for nogle som blot Oldlitteratur, Æstetik, saa meget fattigere for dem; for andre er de Liv af deres Liv.”

¹ Jf. Harry Andersen, ‘Johannes V. Jensens Oversættelse af Egils Saga. Nogle Randbemærkninger til Ordvalget’, i *Studier tilegnede Verner Dahlerup*, 1934, s. 102-13, og Hans Kyrre, ‘Johannes V. Jensen og Sagaen’, i *Johannes V. Jensen. 1873 – 20. Januar – 1943*, 1943, s. 111-15.

² Citatet er fra ‘Jens Jensen Væver’, 1910, jf. *Himmerlands historier*, 21. udg., 1995, s. 361f.

³ *De islandske Sagaer*, bind 1-3, 1930-32. Paa dansk ved Selskabet til Udgivelse af islandske Sagaer. Med Tegninger af Johannes Larsen. 2. udg., 1960. 3. udg., 1982. 4. udg., 2005. (Tillige flere gange i Gyldendals Bogklub.) – Johannes V. Jensen insisterede sammen med Gunnar Gunnarsson på, at digterne skulle sætte udgavens tone og “vryste den ud af hænderne på de golde filologer” (Lars Handesten, *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2000, s. 374; jf. Leif Nedergaard, *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 2. udg., 1993, s. 518-20, hvor det tilslut bemærkes, at udgaven ikke blev “nogen folkelig syksé”).

⁴ *Egil Skallagrímssons Saga*, udg. af Chr. N. Brodersen, 1943. 2. udg., 1960

Tidligt i bogen behandles 'Ravna', med dateringen 1932, hvilket imidlertid burde have været 1905 – historien er altså *ikke* samtidig med Johannes V. Jensens indsats for sagaen, skønt handlingen er henlagt til de gamle tider (en forform fra 1898 præsenterede sig for resten som et *pyrenæisk* sagn). Annette Lassen er disse siders forfatter, Møllehave "bringer hendes noter" – og drager konklusionen: de bekræfter hans formodning om den sammenhæng, som han så i bogens videre forløb jagter. Men bemærkelsesværdigt nok er noternes støtte til konklusionen betinget. Annette Lassen kan nok finde sagagenklange i ordforrådet og blandt handlingselementerne, men hun kan ikke få øje på egentlig sagastil i fortællingen. Først og fremmest tier sagaen om personernes følelser, mens Jensens fortælling er "fuld af oplysninger" netop om følelseslivet.

Annette Lassen bemærker, at en nidvise i fortællingen har bogstavrim. Ja, det har ganske mange af Johannes V. Jensens digte, uden at det kan gælde som påvirkningsargument. Alliterationer finder Møllehave ikke desto mindre oftere i det følgende, f.eks. i 'Danmarkssangen', som ganske vist ikke har noget med himmerlandshistorierne at gøre. Men en situation i erindringsmyten 'Jens Jensen Væver' fremkalder en association til *Njals Saga*, hvor Gunnar jo overvejer at flygte, men tøver og ser, at "fager er lien" – hvilket får Møllehave til at overveje, om det er den ytring, der får Jensen til at skrive, at den danske kyst "smiler fager". Bortset fra, at han straks selv lukker gassen ud af sin ballon ("fager" var jo – nævner han – et af 1800-tallets "livord"), er digtets jeg jo ikke en *outcast*, men på vej ind i fædrelandets udbredte favn. Møllehave véd formentlig, at de to første strofer blev skrevet, da Jensen stod

Sundet ind efter en visit i Norge, hvor Bjørnstjerne Bjørnsons hyldest til fædrelandet havde lydt.¹

Hermed være de myldrende associationers princip problematiseret. En rutschebanetur kan være underholdende nok, men man kan nu godt forstemmes, om alt muligt undervejs kommer til at minde om alt muligt andet. F.eks. når kapitlet om 'Oktobernat' halvt om halvt handler om Axels død i *Kongens Fald*. Moralen bliver begge steder, at man ikke skal prale med sine erotiske sejre. Axel og Mikkel forholder sig til hinanden som lykkemand og nidding, jo, men er den kontrastering ikke så gængs, at sagaen ikke kan få patent på den?

Et andet eksempel: I 'Tre og tredive Aar' tematiseres sønnetabet, og straks ihukommer Johannes Møllehave, at sagaens Egil oplevede Bødvars død som et anslag mod selve slægten.² Til denne "kobling til sagaen" lægges en anden: Prosafremstillingen begge steder "afbrydes af indskudte digte". Men der er nu langt fra 'Sønnetabet'³ til Jensens folkelige vise "Som Stjernerne paa Himlen".⁴ Undertitlens sidste led, "fra gru til glæde", er som bekendt den formel, som Johannes V. Jensen hæftede på udviklingsretningen, men som Johannes Møllehave genkender i himmerlandshi-

---

¹ Jf. Aage Jørgensen, 'Johannes V. Jensens Danmarkssang – en teksthistorie', *Rotunden*, 20, 2004, s. 3-18.

² Hér kan Møllehave slet ikke lade være med at nævne, at en statue i Reykjavík, af Anne Marie Carl Nielsen, anskueliggør Egils hjemkomst med den døde søn foran sig på hesten.

³ De tre store kvad i *Egils Saga* ('Hovedløsningen', 'Sønnetabet' og 'Arinbjarnarkvida') blev indlemmet i digtsamlingen *Paaskebadet*, 1937, og således gjort til del af Johannes V. Jensens egen digteriske produktion. Jf. *Samlede Digte*, 2006, bind 1, s. 480-95 (med kommentarer i bind 2, s. 286-91).

⁴ Jf. Karen Stougaard Hansen (udg.), *Gamle viser i folkemunde*, 1963, s. 47: 'Stjernerne på himlen blå' ("En stadig meget kendt vise, til hvilken der hidtil ikke har kunnet findes trykte kilder", if. note s. 65).

storiene – i den rækkefølge, hvori de præsenteres i Aage Marcus' udgave fra 1959, og som i det væsentlige svarer til rækkefølgen i de tre oprindelige bind: *Himmerlandsfolk* (1898), *Nye Himmerlandshistorier* (1904) og *Himmerlandshistorier. Tredje Samling* (1910). Han lægger dog ud med 'Himmerlands Beskrivelse', som indledte 1910-samlingen, men blev forment adgang til 1959-udgaven, idet den jo ikke er en himmerlandshistorie; efter nogle læsers anmodning blev den dog i 1995 genindført forrest i den nysatte 21. udgave. For resten er det heller ikke her Møllehave, der ytrer sig, men forfatterkollegaen Knud Sørensen, der antyder en parallel mellem Johannes V. Jensen og Blicher, hvad angår menneske og landskab.

Overskrifterne ledsages af årstal. I et par tilfælde burde der have stået 1897 og ikke 1898, hvilket ikke er uvæsentligt, om man interesserer sig for denne fortælleforms fremvækst i forfatterskabet.¹ 'Den stille Mogens', som fremkom i andenudgaven af *Himmerlandsfolk*, er korrekt dateret 1905, men placeret på linje med titlerne i førsteudgaven – ligesom 'Ravna' altså helt umotiveret er det. 'Andreas Olufsen' henføres til debutåret 1894, hvilket selvfølgelig intet har på sig. 'Kirstens sidste Rejse', dateret 1904, fremkom i *Julealbum* 1901; 'Prangeren', dateret 1910, fremkom med afvigende titel i *Hjemmets Noveller* 1905; 'Bitte-Selgen', dateret 1910, fremkom i *Julealbum* 1905; 'Bo'l', uden datering, er fra 1906 med optryk i 1910; 'Hverrestens-Ajes', dateret 1910, fremkom i *Arbejdernes Almanak* 1909; 'Jørgine', dateret 1933, fremkom som bog i 1926; 'Jens Jensen Væver' er dateret 1910, men andendelen fremkom nu først i 1923. Rækken afrundes med 'Kirken i Farsø', offentliggjort i programhæftet til skuespillet *Trods*, der ved opfø-

¹ 'Oktobernat', 'Tre og tredive Aar', 'Lindby-Skytten', 'I Mørket' og 'Mortens Juleaften' fremkom i *Illustreret Tidende* 1897 – og 'Thomas i Spanggaarden' *smst.* 1898 – før indlemmelsen i *Himmerlandsfolk*.

relsen i Chicago 1903 skaffede Johannes V. Jensen en dundrende fiasko. Der er altså adskillige ujævnheder på vejen fra gru til glæde.¹

I det hele taget leverer bogen ingen diskussion af den genreproblematik, der knytter sig til det forhold, at Marcus efter at have hidsat himmerlandshistorierne i nogenlunde kronologisk orden forlænger tekstrækken med en lille håndfuld himmerlandsrelaterede myter.

‘Wombwell’, der rager højt op blandt himmerlandshistorierne, læses over knap fem sider.² En reduktiv læsning, hvor menageriets vilde dyr står i centrum. I tigeren genkender himmerlændingene missekatten. At krokonen af den darwinistiske forfatter har fået navnet Madam Bjørn, fryder Møllehave uden at udløse nogen forståelsesmæssig pointe. Og så er der jo Miss Alice, der med sin pisk holder rovdyrene i skak og pirker til den lokale og pubertære seksualitet. Møllehave har færtten, men får det desværre ikke foldet ud. Som bekendt ser Einar til sidst fra en kæmpehøj en stribe hav i horisonten, hvilket han ikke fortæller sine kammerater; “det kunde ikke siges”. Men Møllehave véd præcist, hvad der er på spil: det usigelige drejer sig om familiebruddet i 1901, fortællingen er intet mindre end et varsel om hans – altså Jensens – opbrud fra

---

¹ De korrekte årstal findes i Aage Marcus’ tekstoplysninger, 1995-udgaven s. 390f. Ujævnhederne fremkommer mestendels ved vilkårlig vekslen mellem årstallene for førstetryk og optryk. – I øvrigt understøtter den afslutningsvise placering af ‘Kirken i Farsø’ ikke den hævdede bevægelse fra gru til glæde. Teksten, som Jensen selv lod optrykke i *Myter*, 1946, omvender det kristne syn på livet. Livet står i gæld til de døde derude på kirkegården, de fik ikke, mens de var her, en rimelig skæbne.

² ‘Wombwell’ tilskrives s. 135 himmerlandshistorisk længderekord, men s. 245 overgår æren til ‘Jørgine’, der i øvrigt kaldes “en miniroman” og “en dannelsesroman”. Jørgine bliver som bekendt ophav til en slægt – og så kan Møllehave med en vits hægte hendes historie på sagalinjen: slægtstræer er de eneste træer, islændingene har!

hjemegnen. Hellere Miss Alice end snerpesøsteren Thit. Beundringen for de vilde dyr “udtrykte et ønske om selv at komme til de kontinenter, hvor de levede naturligt”. Møllehave burde måske have været mere duperet af denne indsigt. Den åbner f.eks. et perspektiv mod tigerjagten i Birubunga, som skildret i *Skovene* – mod dette feminine, som fortælleren dér aldrig får has på, ligegyldigt hvor svært bevæbnet han stiller op. Til den anden side er der de indespærrede dyr, hvis fornedrelse og udpinthed også skildres i myten ‘Menageriet’, hvorom Møllehave tier.¹

Også ‘Kirstens sidste Rejse’ tilhører himmerlandshistoriernes a-hold. Ikke desto mindre må den nøjes med en omtale over knap fire sider. De bestemmer Johannes V. Jensens *scoop* som evnen til at “give os *indtryk af de mange* og samtidig give *nærbilleder af de få*”. Herved bliver det. Ellers anføres, at Kirsten Smed gør det ud for dyrlægehjemmets faktotum Maren Smed, som døde i Ålborg, men ifølge Thit Jensens erindringer havde ønsket at blive begravet i Farsø. Niels Liv skulle være fra Livø – men hvorfor nu det, når navnet vel skal karakterisere ham som livsfornøjet? Madam Bjørn i ‘Wombwell’ fik da ikke *sit* navn anfægtet af den såkaldte virkelighed.

Den genkommende biografiske kobling fungerer tydeligvis bedst i forbindelse med de myter, som Aage Marcus har indforskrevet. Her er det jo også Johannes V. Jensen selv, der “mindes” eller “erindrer”.² Læsningen af ‘Jens Jensen Væver’ går over ti sider, med forsøgsvis inddragelse af Freud og Jung. Johannes V.

¹ ‘Menageriet’, *Myter og Jagter*, 1907, oprindelig i *København* 26.12.1900 (med titlen ‘Rovdyr i Sneen’). Jf. kvalificerede læsninger af de her nævnte tekster: Poul Bager om ‘Wombwell’ i *Rotunden*, 20, 2004; Ole Egeberg om ‘Skovene’ i *Passage*, 8, 1990, og *Litteratur Æstetik Sprog*, 15, 1993; Finn Stein Larsen om ‘Menageriet’ i *Prosaens mønstre*, 1971, 2. udg., 2006.

² Møllehave forklarer s. 255 “erindre” som “noget, der *er* i det *indre*”. Så vidt ville Johannes V. Jensen næppe have strakt sig i despekt for filologisk idræt.

Jensen søger til bedstefaderen for at få den tomhed udfyldt, hvormed forældrene på hver deres måde prægede hans første barndom. Men væveren anviste ham også en vej ned i den kollektive ubevidsthed, personificeret af slægtleddene mellem ham og den Norne-Gæst, der skulle blive en mytisk gengangerfigur i *Den lange Rejse*. Den hvedemark, som væveren under en vandretur i landskabet omtaler med så inderlig glæde, sender Møllehaves associationer ud i tekstens opland, bl.a. netop til 'Danmarkssangen', hvori jo "Vinden iler / til Hvedens Bryst".

De Jung'ske arketyper kan gælde for vejvisere, hedder det. En mere konkret vejviser stod syd for Farsø og afgrænsede barndomsverdenen. Digteren ville fotografere den, skrev han i 1940, men da han ankom, var den borte, "den sidste Kending der knyttede mig til disse Strøg". Men i erindringsmyten står den altså fortsat og stritter med sine arme ud mod den moderne verden.¹ Havde han ikke adlydt vejviserens opfordring og givet sig hen til moderniteten, var der formentlig ikke blevet nogen himmerlandsk mundfuld ud deraf.

For en filminstruktør består en vigtig del af kunsten i at dræbe sine "darlings". Johannes Møllehaves forlagsredaktør burde have hjulpet ham med at luge ud blandt de mange indfald, som forstyrrer og generer læsningen. Men først og fremmest burde han have betvivlet rimeligheden af at medtage den store citatsamling, 'Forresten', der afrunder bogen. For nu slet ikke at tale om tidstavlen, der opregner 18 hændelser før udgivelsen af *Kongens Fald* – og fire i det halve århundrede derefter: jordomrejse, giftermål,

---

¹ Møllehave kunne have tilføjet, at maleren Albert Naur (if. en kronik i *Politiken* 12.10.1964) engang tog med Johannes V. Jensen på motorcykeltur til Farsø med det ene formål at gense vejviseren; jf. Aage Jørgensen, 'Himmerlandshistorierne i litteraturhistorien', i *Columbus fra Himmerland*, 1994, s. 39-54, spec. s. 52f.

nobelpris og død. Tilmed forlægges den ultimative hændelse til Farsø!¹

Opdagelsen af “sagalinjen” gennem fortællingerne er som nævnt udgivelsens *raison d’être*. Der er mange gode enkeltiagttagelser desangående, men nyt er det i bund og grund ikke. Men meningen har som pointeret ikke været at skrive en disputats, så læseren må undvære den refleksion, som en sådan selvfølgelig måtte rumme, om hvad påvirkning overhovedet er for noget, og om hvordan de relevante fænomener forholder sig til mere grundlæggende træk i mundtlig fortælletradition. Forholdet mellem mundtlig tradition og dens skriftfæstelse er i sig selv intrikat. Mundtlige træk kan i denne proces elaboreres, så de får æstetisk funktion frem for “blot” at være til støtte for hukommelsen. Dette forhold “gentages” i selve den dikterede bog, der insisterer på sin mundtlighed, men vitterligt er en skriftlig ytring, hvor mundtligheden i værste fald tenderer imod snakkesalighed.

Irritation har denne læser oplevet i bredfyldt mål. Men læsningen har heldigvis også budt på glimt af den Johannes Møllehave, som på sin højde bl.a. skrev sine læsehest-bøger² og H.C. Andersen-causerier,³ af forlaget ved senere lejligheder sammenbragt til større klumper: *Glædestårer – om humorens salt* (1998), *Møllehave læser H.C. Andersen* (2003)⁴ og *Møllehave om glæden ved at læse* (2006).

Vedlagt er en CD med tolv himmerlandshistorier, vistnok for de syv førstes vedkommende en gentagelse af de oplæsninger ved

¹ En ordentligere tidstavle indgår i *Samlede Digte*, 2006, bind 2, s. 41-49.

² *Læsebest med aselører*, 1979; *Læsebest med gåseøjne*, 1981; *Læsebest med versfødder*, 1986; *Læsebest med teaterkikkert*, 1996.

³ *H.C. Andersens salt*, 1985; *Lystig og ligefrem*, 1995.

⁴ Også for Lindhardt & Ringhof – Møllehaves hidtidige forlag – er det sommetider gået over stok og sten. Denne bog kalder sig på foromslaget “Roman”; og andendelen “Lystig og ligefrem” har “oprindelig” paginering, dog ikke i indholdsfortegnelsen!

samtidige skuespillere, som findes på en dobbelt-CD, som Pawnee Records og Farsø Bibliotek udgav i 2004.¹ Forlaget oplyser på CD'en kun selve titlerne – og i bogen intet som helst.

Aage Jørgensen, Mårslet

---

¹ 7 *Himmerlandshistorier*. Indlæst af hans samtids skuespillere. Farsø, 2004. Dobbelt-CD (65:35, 63:23). ('Ane og Koen', læst af Adam Poulsen; 'Cecil', læst af Ingeborg Brams; 'Kirstens sidste Rejse', læst af Kai Holm; 'Mortens Juleaften', læst af Erik Paaske; 'Herremandens Træsko', læst af Svend Methling; 'Hverrestens-Ajes', læst af Albert Luther; 'Lindby-Skytten', læst af Kjeld Jacobsen.)

LIJST VAN AUTEURS

Nikolaj Bijleveld: Rijksuniversiteit Groningen, Faculty of Economics and Business, Nettelbosje 2, NL-9747 AE Groningen, The Netherlands. (n.h.bijleveld@rug.nl)

Randi Brodersen: Háskóla Íslands, Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum, Nýi Garður, skrifstofa 106, 101-Reykjavík, Ísland. (Randi.Brodersen@fof.uib.no)

Tim van Gerven: Universiteit van Amsterdam, Europese studies, Spuistraat 134, NL-1012 VB Amsterdam, The Netherlands. (timotheus.vangerven@gmail.com)

Søren Hansen: G. Detrochlaan 14, B-1160 Bruxelles, Belgium. (soren.hansen@live.be)

Eva-Karin Josefson: Département d'Études nordiques, Université de Caen Basse-Normandie, Esplanade de la Paix BP 5186, F - 14032 Caen, France. (evakarinjosefson@hotmail.com)

Aage Jørgensen: Bakkelodden 2, DK-8320, Denmark. (aagejorg@gmail.com)

Carmen Lie-Lahuerta: Universiteit van Amsterdam, Spaanse taal- en letterkunde, Spuistraat 134, NL-1012 VB Amsterdam. The Netherlands. (M.D.C.Lie-Lahuerta@uva.nl)

Katharina Müller: Institut für Skandinavistik/Fennistik, Universität zu Köln, Albertus-Magnus-Platz, D-50923 Köln, Germany. (mueller.katharina@uni-koeln.de)

Romana Stoubaek: Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Neuphilologische Fakultät, Wilhelm Str. 50, D-72074 Tübingen, Germany. (romana.stoubaek@uni-tuebingen.de)

Karin Wolgast: (Aarhus Universitet, , Jens Chr.Skous Vej 5, bygn. 1485, lok. 537 DK-8000, Aarhus C, Denmark. (gerkw@hum.au.dk)